

*Jakub Soltysiak**

**DZIAŁANIA WOJSK ONUC WOBEC SECESJI KATANGI
(SIERPIEŃ 1960 – STYCZEŃ 1963)**

14 lipca 1960 r. Rada Bezpieczeństwa ONZ, w odpowiedzi na nasilające się zaburzenia wewnętrzne w Kongu, uchwaliła rezolucję nr 143 (1960), umożliwiającą rozpoczęcie Operacji Narodów Zjednoczonych w Kongu (Operation des Nations Unies Au Congo lub ONUC)¹. Składała się ona z dwóch części: cywilnej przewidującej wysłanie do Konga ekspertów i techników mających dostarczyć rządowi kongijskiemu obszernej pomocy w zakresie administracji techniki i na polu humanitarnym oraz wojskowej, przewidującej rozmieszczenie w Kongu Sił Zbrojnych ONZ. 15 lipca 1960 r. pierwsze oddziały ONUC przybyły do Konga. Żołnierze ONZ stanęli w obliczu szerzących się antagonizmów wewnętrznych i wywołanych przez te spory zamieszek.

Głównym problemem, który stanął przed kierownictwem ONUC, była sprawa secesji Katangi, ogłoszonej 11 lipca 1960 r., przez samowznaczonego prezydenta Moise Czombego. Akt ten wywołał konflikt władz prowincjonalnych z centralnymi i groził rozpętanem wojny domowej. Wydaje się, iż początkowo secesja Katangi była traktowana przez tamtejsze władze jedynie jako próba wymuszenia na centralnym rządzie zmiany konstytucji w celu uzyskania większej autonomii i kontroli nad olbrzymimi dochodami, jakich dostarczała prowincja². Pomimo, że deklaracja niepodległości najbogatszej prowincji Konga była jedną z głównych przyczyn wystosowania 12 lipca 1960 r., przez premiera Patrice'a Lumumbę i prezydenta Josepha Kasavubu apelu o pomoc do ONZ, rezolucja Rady Bezpieczeństwa nr 143 (1960) nie zawierała nawet wzmianki w tej sprawie. Dopiero kolejna rezolucja Rady

* Uniwersytet Łódzki.

¹ Dok. ONZ S/4387.

² Pogląd taki wyraża P. O'Donovan (*The Precedent of the Congo*, „International Affairs” 1961, vol. 37, nr 2, s. 185).

Bezpieczeństwa nr 145 (1960) z 22 lipca 1960 r. wezwała wszystkie państwa do powstrzymania się od wszelkiej akcji, która mogłaby naruszyć integralność terytorialną Republiki Kongijskiej³.

W obliczu braku zgody władz katangijskich na wkroczenie na teren prowincji wojsk ONZ, Rada Bezpieczeństwa w przyjętej 9 sierpnia 1960 r. rezolucji nr 146 (1960) oświadczyła, że wkroczenie żołnierzy ONZ do Katangi jest konieczne dla realizacji jej postanowień i potwierdziła zasadę neutralności Sił Zbrojnych Narodów Zjednoczonych wobec jakiegokolwiek konfliktu wewnętrznego⁴. Rezolucja była zgodna z poglądami Sekretarza Generalnego ONZ Daga Hammarskjölda na rolę wojsk ONZ w konflikcie. Podkreślał on, iż Siły Zbrojne ONZ nie mogą być użyte w imieniu rządu centralnego dla wprowadzenia konkretnego rozwiązania politycznego. Decyzje Rady Bezpieczeństwa ułatwiły mu podjęcie dyskusji z Czombem na temat sposobu rozmieszczenia żołnierzy ONUC w Katandze. Dzięki osobistym rozmowom, podjętym przez Sekretarza Generalnego z samozwańczym prezydentem Katangi, udało się osiągnąć wprowadzenie wojsk ONZ na teren najbogatszej prowincji Konga bez użycia siły, co miało miejsce 12 sierpnia 1960 r.

Pomimo wysiłków Czombego istnienie niepodległego państwa na terenie Katangi, posługującego się własną, czerwono-zielono-białą flagą z trzema czerwonymi krzyżami, nie zostało uznane przez żadne państwo. Władze ZSRR traktowały Czombego jako narzędzie w ręku mocarstw zachodnich, „marionetkę” kolonizatorów⁵. Administracja amerykańska również nie popierała secesjonistycznych aspiracji Katangi⁶.

W czasie trwania kryzysu Czombe starał się przeciwstawić bogatą i sprawnie zarządzaną Katangę reszcie Konga ogarniętej zamieszkami i rozruchami. Podkreślał, iż niepodległość jest celem całej ludności Katangi. Nie było to jednak prawdą. Rząd Czombego składał się głównie z członków

³ Dok. ONZ S/4405.

⁴ Dok. ONZ S/4426.

⁵ Określenia takiego wielokrotnie używali politycy radzieccy. Uczynił tak m. in. Nikita Chruszczow w wygłoszonym 23 IX 1960 r. przemówieniu na forum XV sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ (United Nations General Assembly Fifteenth Session Official Records, 869th Plenary Meeting: 23 September 1960, s. 68–84).

⁶ Roger Hilsman wymienił główne przyczyny takiego stanowiska władz amerykańskich: Kongo pozbawione bogactw Katangi utraciłoby rentowność, co naraziłoby Stany Zjednoczone na obowiązek dostarczenia kosztownej pomocy, uznanie secesji osłabiłoby pozycję umiarkowanych polityków w Leopoldville i ułatwiło włączenie Konga do radzieckiej strefy wpływów, ewentualny sukces dążeń niepodległościowych Katangi mógł wzmocnić ruchy secesjonistyczne w innych krajach afrykańskich, co mogło doprowadzić do „katastrofalnych konsekwencji”, Stany Zjednoczone obarczone zostałyby wówczas winą za rozwój wypadków i utraciły wpływy w Afryce. W ten sposób Kongo mogło stać się pierwszą z całej serii porażek dyplomacji amerykańskiej na kontynencie afrykańskim (*To Move a Nation. The Politics of Foreign Policy in the Administration of John F. Kennedy*, New York 1968, s. 245–246).

plemienia Lunda. Tymczasem drugie dominujące w Katandze plemię Baluba opowiedziało się za utrzymaniem jedności Konga, a jego przedstawiciele opuścili posiedzenie parlamentu katangijskiego, tracąc szansę na udział we władzach prowincjonalnych. To ułatwiło ogłoszenie jednostronnej deklaracji niepodległości, której konsekwentnie sprzeciwiali się Balubowie. Decyzję o secesji podjęły władze zdominowane przez członków plemienia Lunda, bez uzgodnienia z mieszkańcami prowincji. Wkrótce spory polityczne w Katandze zamieniły się w krwawy konflikt plemienny⁷.

Ustanowienie obecności wojsk ONZ w Katandze nie rozwiązało problemu secesji. Czombemu udało się umocnić swą władzę nad południową Katangą dzięki poparciu, jakie otrzymał od potężnego belgijskiego przedsiębiorstwa górniczego Union Minière du Haut-Katanga. Koncern wspierał finansowo władze prowincjonalne i pomagał przy budowie katangijskich sił zbrojnych, opartych głównie na najemnikach⁸.

Jednostki najemne pozostające na służbie Czombego były głównym przeciwnikiem wojsk ONZ. Prowadziły działania jako niezależne od katangijskiego dowództwa, podlegające wyłącznie samowładczemu prezydentowi Katangi, lotne kompanie. Każda taka formacja składała się z kilkudziesięciu najemników oraz podległych im katangijskich żołnierzy zwanych „żandarmami”. Uzbrojenie odpowiadało standardom NATO. Do głównych zadań takich oddziałów należała walka z wrogą Czombemu partyzantką balubańską i jednostkami armii kongijskiej (Armée Nationale Congolaise lub ANC). Prowadzono również akcje wyciągania cywilnych mieszkańców z buszu oraz skłaniania ich do podjęcia normalnego życia i pracy pod osłoną oddziałów katangijskich⁹.

Wojska ONZ wkraczając do Katangi stanęły w obliczu krwawego, toczonego bezwzględными metodami konfliktu plemiennego. W celu sprawnej koordynacji ich działań, obok dotychczasowego dowódcy Sił Zbrojnych ONUC, powołano Dowódcę Sił Zbrojnych ONUC w Katandze. Stanowisko to objęli kolejno hinduscy oficerowie: brygadier K. A. S. Raja (kwiecień 1961–marzec 1962); brygadier Reginald S. Noronha (marzec 1962–30 kwietnia 1962); generał-major D. Prem Chand (1 maja 1962–2 marca 1963). Dla

⁷ Uwagi o składzie etnicznym Katangi i okolicznościach ogłoszenia niepodległości za: K. Kyle, *The UN in the Congo*, <http://www.incore.ulst.ac.uk/home/publication/occasional/kyle.html>, s. 7–8.

⁸ Szerzej o poparciu udzielonemu Czombemu przez Union Minière du Haut – Katanga patrz: *The Blue Helmets. A Review of United Nations Peace – keeping*, United Nations Department of Public Information, New York 1985, s. 238. O finansowaniu przez ten koncern górniczy działań najemników wspomina M. Hoare (*Droga do Kalamaty. Prywatny dziennik kongijskiego najemnika*, Warszawa 1993, s. 33).

⁹ Dokładny opis składu i charakteru działań oddziałów najemnych patrz: M. Hoare, *op. cit.*, s. 17–47.

ułatwienia kontaktu z tamtejszymi władzami ustanowiono urząd Cywilnego Przedstawiciela ONZ w Elisabethville¹⁰.

Sekretarz Generalny od początku operacji ONUC w Kongu wypowiadał się zdecydowanie przeciwko obecności najemników w Kongu, która jego zdaniem utrudniała osiągnięcie stabilizacji politycznej w kraju. Jego wysiłki w celu usunięcia najemników z Katangi natrafiały na zdecydowany sprzeciw Czombego. Samozwańczy prezydent najbogatszej prowincji Konga nie chciał rezygnować z usług obcego personelu wojskowego, ponieważ wówczas obniżyłby znacznie wartość swych wojsk i tym samym uzależnił od woli władz z Leopoldville. 21 lutego 1961 r. Rada Bezpieczeństwa uchwaliła rezolucję nr 161 (1961), w której wezwała do podjęcia kroków w celu ewakuacji z Konga najemników, belgijskiego oraz należącego do innych państw personelu militarnego i paramilitarnego – o ile ten personel nie podlega dowództwu ONZ¹¹. Niezwłocznie po przyjęciu tej rezolucji Siły Zbrojne ONC rozpoczęły akcję zatrzymywania i usuwania najemników z Konga.

Istotne znaczenie w procesie usuwania z Konga obcego personelu wojskowego miało zakończenie kryzysu konstytucyjnego i utworzenie w sierpniu 1961 r. rządu jedności narodowej Cyrille'a Adouli, który uzyskał międzynarodowe uznanie. Przed uformowaniem takiego gabinetu działalność Sił Zbrojnych ONZ była w sposób znaczący utrudniona przez konieczność zachowania neutralności wobec wewnętrznych konfliktów w Kongu. Obecnie istniała możliwość nawiązania współpracy z jednolitym, centralnym ośrodkiem władzy w celu pełnej realizacji postanowień Rady Bezpieczeństwa. 24 sierpnia 1961 r. prezydent Kasavubu zarządził niezwłoczne wydalenie z Konga wszystkich obcych oficerów i najemników służących w siłach katangijskich, nie pozostających w stosunku kontraktowym z centralnym rządem. Premier Cyrille Adoula poprosił ONZ o pomoc w wykonaniu tego postanowienia.

¹⁰ Urząd Cywilnego Przedstawiciela ONZ w Elisabethville pełnili kolejno: Ian Berendsen (VIII 1960–III 1961); Georges Dumontet (10 III 1961–27 V 1961); Conor Cruise O'Brien (8 VI 1961–1 XII 1961); Brian Urquhart (1 XII 1961–28 I 1962); José Rolz-Bennett (29 I 1962–12 VI 1962); Eliud W. Mathu (28 VI 1962–26 V 1963); George Sherry (pełnił obowiązki podczas choroby Manthu w okresie od końca XII 1962 do 18 II 1963); Anwar Nashashibi (27 V 1963–30 VI 1964). Lista oficerów kierujących działalnością wojsk ONZ w Kongu i urzędników pełniących urząd Cywilnego Przedstawiciela ONZ w Elisabethville za: R. Higgins, *United Nations Peacekeeping 1946–1967. Documents and Commentary*, t. III, *Africa*, London 1980, s. 62, 69. Autorka wskazuje, iż w okresie późny listopad 1961–środek grudnia 1961 stanowisko cywilnego przedstawiciela ONZ w Elisabethville pełnił faktycznie George Ivan Smith. Regulacje dotyczące osobnego dowództwa w Katandze nie zostały faktycznie ogłoszone do 15 VII 1963 r. Brygadier R. S. Noronha występował natomiast jako p.o. Dowódcy Sił Zbrojnych ONUC w Katandze.

¹¹ Dok. ONZ S/4741.

Te decyzje dały Siłom Zbrojnym ONZ podstawę prawną do podjęcia akcji na rzecz realizacji postanowień Rady Bezpieczeństwa¹².

26 sierpnia 1961 r. minister spraw wewnętrznych prowincjonalnych władz Katangi Godefroid Munongo ogłosił, że ONZ planuje rozbrojenie wojsk katangijskich i dostarczenie do Elisabethville 1500 żołnierzy ANC, którzy mieli rozpocząć okupację prowincji. To oświadczenie stało się bezpośrednią przyczyną przedsięwzięcia przez Siły Zbrojne ONUC nadzwyczajnych środków bezpieczeństwa, które miały towarzyszyć kolejnej fazie działań zmierzających do usunięcia z Konga najemników¹³.

28 sierpnia 1961 r. żołnierze ONUC rozpoczęli operację „Rumpunch”, kierowaną i koordynowaną przez Cywilnego Przedstawiciela ONZ w Elisabethville, Irlandczyka Conora Cruise’a O’Briena. Dowództwo wojskowe nad akcją objął hinduski brygadier K. A. S. Raja. Żołnierze ONZ zajęli kluczowe miejsca w Elisabethville, między innymi rozgłośnię radiową, centralę telefoniczną, pocztę i kwaterę „żandarmerii”. Podczas całej operacji katangijskie radio kontynuowało nadawanie audycji, nie dopuszczono natomiast do podania do publicznej wiadomości informacji, mogących podburzyć ludność do zamieszek. Minister spraw wewnętrznych prowincjonalnych władz Katangi Godefroid Munongo został czasowo zatrzymany. W tym samym czasie hinduskie, szwedzkie i irlandzkie oddziały ONUC zajmowały dogodne pozycje w innych rejonach Katangi, wylapywały i wydalaly z kraju najemników. Akcja wojsk ONZ nie spotkała się z szerszym oporem zbrojnym. Moise Czombe, poinformowany o celach działań ONZ, w wygłoszonym w południe 28 sierpnia 1961 r. przemówieniu radiowym do ludności Katangi zaapelował o zachowanie spokoju i oświadczył, że podporządkuje się decyzji ONZ o ewakuacji obcego personelu i zakończenia służby obcokrajowców w siłach zbrojnych Katangi¹⁴.

Operacji „Rumpunch” towarzyszyły rozmowy podjęte przez przedstawicieli ONUC z członkami korpusu konsularnego, podczas których dyskutowano o procedurze repatriacji najemników. W ich wyniku konsul belgijski wziął na siebie odpowiedzialność za zapewnienie poddania się, repatriacji i transportu osób, które miały zostać wydalone z Konga, bez względu na ich narodowość. Funkcjonariusze ONUC zachowali wyłączne prawo do decydowania o oso-

¹² *Yearbook of the United Nations 1961*, Office of Public Information United Nations, New York 1963, s. 61.

¹³ Podstawowe fakty dotyczące: działalności Sił Zbrojnych ONUC w Katandze, rozwoju politycznego wydarzeń oraz działań Sekretarza Generalnego w okresie 26 VIII–21 IX 1961 r. przedstawione za: Dok. ONZ S/4940 & ADD.1–9: Report of the Officer – in – charge of the United Nations Operation in the Congo to the Secretary – General, relating to the implementation of part A, operative paragraph 2, of Security Council resolution S/4741 of 21 February 1961.

¹⁴ *Ibidem*.

bach, które miały podlegać ewakuacji i czasie jej przeprowadzenia. W wyniku tej umowy kierownictwo ONUC zdecydowało o przerwaniu akcji poszukiwania i zatrzymywania obcego personelu wojskowego przez podległe sobie wojska¹⁵.

Okoliczności podjęcia operacji „Rumpunch”, a zwłaszcza stosunek Sekretarza Generalnego do prowadzonych działań, są niejasne. Dag Hammarskjöld w ciągu całej operacji kongijskiej starał się ściśle przestrzegać ograniczeń mandatowych nałożonych na wojska ONUC, nakazujących możliwość użycia broni jedynie w samoobronie. Trudny do wytłumaczenia jest jednak fakt, iż na Przedstawiciela ONZ w Katandze, w zaistniałej delikatnej sytuacji, wymagającej maksimum opanowania i subtelności, wybrał dyplomatę słynącego z radykalnych metod postępowania¹⁶.

Wynegocjowane podczas operacji „Rumpunch” porozumienia nie były przestrzegane. Władze katangijskie i belgijski konsul początkowo opóźniali proces deportacji najemników, a wkrótce zupełnie zaniechali działań w tym kierunku. „Żandarmeria” katangijska kontynuowała akcje zaczepne przeciwko Balubom, co spowodowało zwiększony napływ członków tego plemienia do obozów dla uchodźców zorganizowanych przez ONZ. Władze katangijskie wykorzystywały zwiększającą się ilość uchodźców dla dyskredytowania operacji kongijskiej w oczach całej opinii światowej. Nasiliły się również akcje kierowanej przez Godefroida Munongo z katangijskiej służby bezpieczeństwa – Sûreté, podjęto kampanie ataków na cywilnych i wojskowych członków ONUC¹⁷.

Wobec takiego rozwoju sytuacji, po przeprowadzeniu 12 września 1961 r. bezowocnych rozmów z Czombem, kierownictwo ONUC zdecydowało się na powtórne wprowadzenie nadzwyczajnych środków bezpieczeństwa. Za-

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ W ten sposób irlandzkiego dyplomatę charakteryzuje M. G. Kalb i przytacza słowa O'Briena, który twierdzi, iż był to w pełni świadomy wybór Sekretarza Generalnego, co może sugerować, że Hammarskjöld zamierzał zmienić swe postępowanie wobec Katangi, lub tylko zwiększyć wywieraną na tamtejsze władze presję (*The Congo Cables: The Cold War in Africa – From Eisenhower to Kennedy*, New York 1982, s. 288). Komentując postępowanie Cywilnego Przedstawiciela ONZ w Elisabethville, R. Higgins pisała natomiast, iż jego działania wywołały „najwyższą troskę” Sekretarza Generalnego. Irlandzki dyplomata nie umiał, bądź nie chciał uczynić koniecznego rozróżnienia pomiędzy presją a siłą, skuteczną ograniczoną akcją a narzuceniem konkretnego rozwiązania, działaniami przewidzianymi przez Kartę Narodów Zjednoczonych i zabronionymi. W ten sposób postępowaniem swym oraz wielokrotnie powtarzanymi wypowiedziami, określającymi główny cel akcji ONZ, jako zakończenie secesji Katangi, przysporzył wiele trudności Hammarskjöldowi (*ibidem*, s. 396–397.). Przyjmując taki punkt widzenia, trudno jednak wytłumaczyć przytoczone przez M. G. Kalb za Brianem Urquhartem informacje, o niezadowoleniu Sekretarza Generalnego z decyzji O'Briena dotyczącej zawieszenia aresztowań najemników i wysłaniu przez Hammarskjölda do irlandzkiego dyplomaty wiadomości z gratulacjami za „niezmiernie wrażliwą operację przeprowadzoną umiejętnie i z odwagą” (*ibidem*, s. 289–290).

¹⁷ Dok. ONZ S/4940...

akceptowano plany operacji „Morthor”, przewidującej nagłe uderzenie na wojska katangijskie i aresztowanie najemników¹⁸. We wczesnych godzinach rannych 13 września 1961 r. członkowie Sił Zbrojnych ONZ zajęli rozgłośnię radiową. Oddziały katangijskie dowodzone przez obcych oficerów odpowiedziały ostrzelaniem żołnierzy ONZ, strzegących budynku radia. W Elisabethville doszło do gwałtownych, prowadzonych przez najemników ataków na członków Sił Zbrojnych ONZ, próbujących zająć strategiczne pozycje. Żołnierze ONZ odpowiedzieli ogniem. Wieczorem 13 września 1961 r. i następnego ranka wojska Czombego ostrzelały za pomocą moździerzy i karabinów maszynowych obóz wojsk ONUC strzegących balubańskich uchodźców. Podczas nocy 13–14 września 1961 r. żołnierze ONUC w Elisabethville odparli trzy zorganizowane ataki na zajmowane pozycje. Oprócz tego stale narażeni byli na ostrzał snajperski prowadzony przez najemników. Walki w stolicy Katangi osłabły dopiero 17 września 1961 r.¹⁹

Do starć doszło również w innych rejonach Katangi między innymi w okolicach Jadotville i Kaminy. Samolot odrzutowy Fouga „Magister” pilotowany przez najemnika atakował pozycje wojsk ONUC oraz kontrolowane przez nie lotniska, uniemożliwiając tym samym dostarczenie posiłków walczącym oddziałom drogą lotniczą²⁰. Transport lądowy między poszczególnymi jednostkami ONZ utrudniały blokady drogowe tworzone przez siły Czombego. 17 września 1961 r. kompania irlandzkich żołnierzy ONUC z Jadotville została wzięta do niewoli. Baza ONUC w Kaminie była atakowana przez katangijską „żandarmerię”, używającą dwóch samochodów pancernych ze wsparciem ognia moździerzowego i samolotu odrzutowego. 16 września 1961 r. odrzutowiec katangijski zaatakował użytkowany przez ONUC samolot DC-3, przewożący ranny personel z Kaminy do Leopoldville. DC-3 został trafiony, ale doleciał do miejsca przeznaczenia. 17 września 1961 r. na miejscowym lotnisku został zniszczony, należący do ONUC, samolot DC-4. 16 września 1961 r. Czombe zaproponował kierownictwu ONUC przeprowadzenie konsultacji na terenie Północnej Rodezji. Poinformowany o całej sprawie Sekretarz Generalny zdecydował się na

¹⁸ A. Boyd pisze, że Dag Hammarskjöld nie brał udziału w podjęciu decyzji o przeprowadzeniu operacji „Morthor”, ale poinformowany o jej przebiegu poparł działania wojsk ONZ (*United Nations. Piety, Myth, and Truth*, London 1964, s. 143). W przypadku działań wojsk ONUC trudny do uchwycenia jest proces decyzyjny, ponieważ cała struktura dowódca operacji była mocno skomplikowana, a kompetencje poszczególnych funkcjonariuszy ONZ często się dublowały, bądź były niedokładnie sformowane. Operacja „Morthor” była przeprowadzona na skutek działań następujących funkcjonariuszy ONZ: Sture Linnera, Mahmouda Khiary, K. A. S. Raji i O'Briena (K. Kyle, *op. cit.*, s. 8).

¹⁹ Dok. ONZ S/4940...

²⁰ Siły Zbrojne ONUC nie posiadały wówczas żadnego samolotu bojowego mogącego podjąć skuteczną walkę powietrzną.

osobiste spotkanie z samozwańczym prezydentem Katangi w celu omówienia pokojowych możliwości rozwiązania zaistniałego konfliktu. Jednocześnie zaproponował niezwłoczne przerwanie walk i poinformował Czombego, iż postanowienie o zawieszeniu broni automatycznie stosuje się do wojsk ONZ, ponieważ są one uprawnione do używania broni jedynie w samoobronie²¹.

Sekretarz Generalny znalazł się w trudnej sytuacji. Sukces militarny operacji „Rumpunch” nie został wykorzystany przez kierownictwo ONUC, natomiast dotychczasowy przebieg operacji „Morthor” wykazał dobre przygotowanie wojsk katangijskich, które nie tylko odpierały ataki wojsk ONUC, ale potrafiły przejść do ofensywy²². Zdecydowane działania wojsk ONZ zostały przyjęte z umiarkowaną dezaprobatą w Waszyngtonie. Nie brakowało złośliwych komentarzy, podkreślających, że jeden samolot powstrzymał działalność ONZ i tym samym przekreślił nadzieje, jakie w operacji kongijskiej pokładali amerykańscy politycy. Znacznie gwałtowniej reagowały, niezadowolone z użycia siły wobec Katangi, władze Wielkiej Brytanii, Francji i Belgii. ZSRR zajął dokładnie przeciwne stanowisko i krytykował działania Hammarksjölda, który według dyplomacji radzieckiej po początkowych sukcesach wstrzymał ofensywne działania wojsk ONZ w celu zadowolenia kolonizatorów²³.

17 września 1961 r. Sekretarz Generalny wraz z grupą doradców i ochroną (łącznie dziewięć osób) wyruszył z Leopoldville do Ndoli (Rodezja Północna) na rozmowy z Czombem. W trakcie przelotu doszło do katastrofy, wszyscy znajdujący się na pokładzie samolotu DC-6B zginęli²⁴. Okoliczności wypadku pomimo dokładnego śledztwa przeprowadzonego przez władze rodezyjskie i Komisję ONZ pozostają niewyjaśnione. Lot odbywał się w pogodną noc, natomiast sześciuosobowa szwedzka załoga samolotu była doświadczona. Istnieje kilka teorii tłumaczących przyczyny katastrofy: błąd pilota, wada

²¹ *Ibidem*.

²² M. Leśniewski stwierdził: „w trakcie walk okazało się, że oddziały katangijskie są lepiej uzbrojone i dysponują większą siłą ognia niż jednostki międzynarodowe.” (*Kongo – Katanga 1960–1964*, [w:] *Zarys dziejów Afryki i Azji 1869–1996. Historia konfliktów*, red. A. Bartnicki, Warszawa 1998, s. 309).

²³ Reakcje międzynarodowe na działania wojsk ONZ za: R. Hillsman, *op. cit.*, s. 251–252. A. Boyd pisze, iż władze Wielkiej Brytanii dla wywarcia większej presji na Sekretarza Generalnego w celu szybkiego zakończenia walk zagroziły wycofaniem poparcia dla operacji ONUC. Podczas debaty parlamentarnej przeprowadzonej w październiku 1961 r. w brytyjskim parlamencie urzędnicy z Foreign Office próbowali pomniejszać znaczenie nacisków na Hammarksjölda. Padło wówczas wiele krytycznych uwag pod adresem wojsk ONZ. Jeden z parlamentarzystów A. R. Wise stwierdził, że żołnierze ONZ są „niezdolni do walki i dyscypliny”, a ich „najbardziej heroiczne czyny ograniczają się do policzkowania kobiet” (*op. cit.*, s. 143, 156–159).

²⁴ Szef ochrony Hammarksjölda sierżant Harold M. Julien zmarł w szpitalu w skutek odniesionych ran, reszta pasażerów samolotu i członkowie załogi zginęli na miejscu.

materiału lub usterka techniczna, sabotaż, atak z powietrza bądź zestrzelenie przez artylerię przeciwlotniczą. Nie znaleziono żadnego dowodu, mogącego potwierdzić którąkolwiek z tych wersji. Komisja ONZ w przedstawionym 24 kwietnia 1962 r. raporcie nie wydała rozstrzygającego werdyktu w tej sprawie, skrytykowała natomiast postępowanie władz Rodezji, opóźniających organizację akcji poszukiwawczej²⁵.

Następcą szwedzkiego dyplomaty na stanowisku Sekretarza Generalnego ONZ został Birmańczyk U Thant²⁶. Upatrywał on w secesji Katangi główne źródło kryzysu kongijskiego. Twierdził, iż jej zakończenie nie doprowadzi automatycznie do rozwiązania wszystkich problemów, stanowi jednak warunek konieczny osiągnięcia postępu w procesie odbudowy Konga i wypełnienia mandatu ONUC, przewidującego dostarczenie skutecznej i masowej pomocy technicznej dla tego państwa²⁷.

19 września 1961 r. stojący na czele cywilnej części operacji ONUC Mahmoud Khiari udał się do Ndoli w celu podjęcia rozmów z Czombem w zastępstwie tragicznie zmarłego Sekretarza Generalnego. Następnego dnia podpisano umowę, przewidującą niezwłoczne wprowadzenie zawieszenia broni. Przedstawiciel ONZ zaznaczył, iż umowa ma czysto wojskowy charakter i nie może mieć wpływu na postanowienia Rady Bezpieczeństwa i Zgromadzenia Ogólnego. Postanowienie o zawieszeniu broni weszło w życie 21 września 1961 r., a 24 września 1961 r. jego warunki zaakceptowała kwatera główna ONZ w Nowym Jorku. Zawarcie umowy o przerwaniu walk przyczyniło się do uspokojenia sytuacji w Katandze w dniu 21 września 1961 r., choć nadal dochodziło do sporadycznych lokalnych incydentów.

13 października 1961 r. Czombe w imieniu władz Katangi i reprezentujący ONUC Mahmoud Khiari podpisali protokół, zawierający dokładny harmonogram realizacji poszczególnych punktów umowy o zawieszeniu broni z 20 września 1961 r. Przedstawiciele ONZ przy różnych okazjach podkreślali, że podpisanie protokołu nie oznacza naruszenia jedności, terytorialnej integralności i niepodległości Republiki Kongijskiej oraz suwerennej władzy rządu centralnego nad tym terytorium. Protokół odnosił się wyłącznie

²⁵ Specjalna Komisja ONZ została powołana na mocy rezolucji Zgromadzenia Ogólnego nr 1628 (XVI) z 26 X 1961 r. Raport komisji patrz: Dok. ONZ A/5069.

²⁶ U Thant początkowo pełnił swój urząd ad interim, następnie, po jednogłośnie decyzji Zgromadzenia Ogólnego podjętej 3 XI 1961 r., na pięć lat (od momentu swego wyboru do czasu formalnego wygaśnięcia mandatu Hammarskjölda, co miało miejsce 10 IV 1963 r., U Thant występował jako p.o. Sekretarza Generalnego ONZ).

²⁷ *Portfolio for Peace. Excerpts from the Writings and Speeches of U Thant, Secretary – General of the United Nations, on Major World Issues 1961–1970*, Office of Public Information United Nations, New York 1970, s. 62.

do kwestii stosunków między ONUC a katangijskimi siłami zbrojnymi w Katandze²⁸.

Władze katangijskie nie wypełniły warunków protokołu. Opóźniono wymianę jeńców, do której ostatecznie doszło 25 października 1961 r. Wówczas zwolniono 190 członków ONUC: 186 Irlandczyków, 2 Szwedów, Norwega i Brytyjczyka. Znajdowali się oni w dobrym stanie, a ich morale określono jako „wysokie”. W tym samym czasie wolność odzyskało 240 uwięzionych przez żołnierzy ONUC Katangijszczyków. Kontynuowano wrogą wobec ONUC kampanię w środkach masowego przekazu i bojkot personelu ONZ.

W końcu października 1961 r. doszło do starć zbrojnych na granicy Katangi i prowincji Kasai. Były one wynikiem ofensywy ANC podjętej w celu zdławienia secesji najbogatszej prowincji Konga. W ciągu walk siły katangijskie otrzymały wsparcie lotnicze, samoloty prowadziły bombardowania również w prowincji Kasai. Kierownictwo ONUC uznało ten fakt, za złamanie umowy o zawieszeniu broni z 20 września 1961 r., ponieważ zakazywała ona przeprowadzania ruchów wojsk i zagroziło podjęciem działań odwetowych²⁹. Nasiliły się również zamieszki w innych regionach Konga. W miejscach ogarniętych zajściami członkowie sił zbrojnych ONZ podejmowali działania na rzecz przywrócenia porządku, ochrony i ewakuacji z niebezpiecznych obszarów ludności cywilnej. Rozbrajano zbuntowane oddziały ANC i starano się nie dopuścić do opuszczania przez żołnierzy kongijskich obozów wojskowych³⁰.

W dniach 12–24 listopada 1961 r. sprawa kongijska stała się ponownie przedmiotem obrad Rady Bezpieczeństwa. Po długiej dyskusji 24 listopada

²⁸ Rozwój wypadków w Katandze okresie 24 września–19 grudnia 1961 r. przedstawiony za: Dok. ONZ S/4940/ADD.10–19: Report of the Officer – in – charge of the United Nations Operation in the Congo to the Secretary – General, relating to the implementation of part A, operative paragraph 2, of Security Council resolution S/4741 of 21 February 1961; Dok. ONZ A/5201: Annual Report of the Secretary General on the Work of the Organization 16 June 1961–15 June 1962, s. 5–16.

²⁹ Interpretacja ta wydaje się kontrowersyjna, gdyż art. 10 protokołu z 13 X 1961 r. stanowił, iż przedstawiciele ONUC nie uznają za pogwałcenie zawieszenia broni działań katangijskiej „żandarmerii” odpowiadającej na atak z zewnątrz. Siły Zbrojne ONZ uzyskały możliwość prowadzenia bojowych akcji lotniczych dzięki dostarczeniu odrzutowych samolotów myśliwskich przez trzy kraje członkowskie: Etiopie, Indii i Szwecję.

³⁰ Do najpoważniejszego incydentu doszło 11 XI 1961 r. w Kindu (prowincja Kiwu). Żołnierze ANC napadli i obrabowali miejscowe kasyno wojsk ONZ, uprowadzili 13 Włochów w służbie ONUC. Według relacji ONZ Włosi zostali napadnięci i pobici w kasynie, następnie wrzucono ich do ciężarówki i wywieziono do więzienia w Kindu, gdzie zostali rozstrzelani. Ich zwłoki poćwiartowano i rozdano oglądającemu całą masakrę tłumowi. Dwa okaleczone ciała były wleczone głównymi ulicami miasta i wystawione na widok publiczny do 12 XI 1961 r. Ostatecznie szczątki ciał wrzucono do rzeki.

1961 r. uchwalono rezolucję nr 169 (1961)³¹, w której odrzucono całkowicie twierdzenie, iż Katanga jest „państwem suwerennym i niepodległym”, potępiono działalność secesyjną „bezprawnie prowadzoną przez prowincjonalną administrację Katangi przy pomocy środków z zewnątrz i obcych najemników” oraz akcję zbrojną prowadzoną w ramach wymienionej działalności przeciwko oddziałom wojskowym Organizacji Narodów Zjednoczonych. Rada Bezpieczeństwa upoważniła Sekretarza Generalnego do podjęcia energicznej akcji, łącznie z użyciem w razie potrzeby odpowiedniej siły, w celu natychmiastowego ujęcia, zatrzymania na czas przeprowadzenia śledztwa i ewentualnego deportowania całego personelu militarnego i paramilitarnego oraz obcych doradców politycznych nie podlegających dowództwu Organizacji Narodów Zjednoczonych, a także najemników. Rada Bezpieczeństwa wezwała wszystkie państwa do powstrzymania się od popierania i tolerowania działalności wymierzonej przeciwko ONZ, kończącej się często akcją zbrojną przeciwko oddziałom wojskowym i personelowi Organizacji Narodów Zjednoczonych oraz udzielenia pomocy na rzecz rządu centralnego Konga.

W toku dalszych obrad p.o. Sekretarza Generalnego U Thant stwierdził, iż wypełni powierzone mu obowiązki związane z kwestią obecności najemników w Katandze i użyje wszelkich możliwych środków dostępnych ONZ, by doprowadzić operację do końca. W ostateczności dopuścił możliwość użycia siły. Podkreślił również konieczność dalszej pomocy dla rządu centralnego i wyraził przekonanie, iż członkowie ONUC powinni prezentować życzliwą postawę wobec jego dążeń do stłumienia wszelkich działań secesjonistycznych³².

Uchwalenie rezolucji nr 169 (1961) oznaczało upoważnienie Sekretarza Generalnego do użycia siły w stopniu przekraczającym samoobronę³³. Decyzje Rady Bezpieczeństwa z 24 listopada 1961 r. spotkały się ze zdecydowanym wrogiem przyjęciem ze strony władz katangijskich. 25 listopada 1961 r. Czombe ogłosił, że ONZ zdecydowała się na wojnę z Katangą i wezwał całą ludność prowincji do podjęcia walki z Siłami Zbrojnymi ONUC przy użyciu wszelkich dostępnych środków. Wystąpienia przedstawicieli władz katangijskich podburzające opinię publiczną przeciwko ONZ zaowocowały zwiększeniem napięcia i całą serią poważnych incydentów.

³¹ Dok. ONZ S/5002. Projekt rezolucji wniesiony przez Cejlon, Liberię i ZRA (Dok. ONZ S/4985) wraz z trzema przyjętymi poprawkami poparło dziewięciu członków Rady Bezpieczeństwa. Francji i Wielka Brytania wstrzymały się od głosu (Security Council Official Records, 982nd Meeting: 24 November 1961, s. 19).

³² *Ibidem*, s. 19–22.

³³ W ten sposób rezolucję nr 169 (1961) interpretuje D. W. Bowett (*United Nations Forces. A Legal Study of United Nations Practice*, London 1964, s. 171).

28 listopada 1961 r. dwóch wysokich urzędników ONUC: George Ivan Smith i Brian Urquhart zostało porwanych i pobitych przez żandarmów katangijskich. Wkrótce po ich uwolnieniu jeden z patroli wojskowych ONZ odnalazł okaleczone ciało jednego z żołnierzy, biorących udział w poszukiwaniach w pobliżu rezydencji Czombego.

2 grudnia 1961 r. hinduscy członkowie Sił Zbrojnych ONUC rozbili na lotnisku w stolicy Katangi grupę pijanych „żandarmów”, utrudniających pracę miejscowego portu lotniczego. Żołnierze ONZ aresztowali również grupę Katangijczyków, którzy otworzyli do nich ogień. W odpowiedzi w ciągu następnego dwóch dni wojska Czombego zablokowały kluczowe szlaki komunikacyjne miasta, rozpoczynając jednocześnie akcję patrolowania ulic. Restrykcje wymierzone były w personel ONZ, który podlegał drobiazgowym kontrolom, zdarzały się aresztowania, liczni członkowie ONUC zaginęli, a jeden (szwedzki szeregowiec) został zabity. 4 grudnia 1961 r. silny oddział katangijski ustanowił blokadę na drodze łączącej lotnisko z miastem, gdzie znajdowała się kwatera ONUC. Miejscowe władze, po interwencji przedstawicieli ONZ, podjęły się usunięcia blokady, jednak nie następowały konkretne działania w tym celu. Istniała realna groźba ataku na lotnisko, otoczenia i zniszczenia znajdujących się tam oddziałów ONUC. Wobec zaistniałej sytuacji 5 grudnia 1961 r. żołnierze ONZ usunęli blokadę przy użyciu siły. Podczas akcji przeprowadzonej przez kompanię Gurków jeden hinduski oficer został zabity, czterech innych żołnierzy ONUC odniosło rany. Straty katangijskie oceniono na 38 żołnierzy i 2 najemników. W ciągu następnego godzin wojska katangijskie przeprowadziły szereg ataków na pozycje Sił Zbrojnych ONZ, dokonano bombardowania lotniska³⁴.

6 grudnia 1961 r. Godefroid Munongo wygłosił przemówienie radiowe, w którym stwierdził, iż ONZ wypowiedziała wojnę Katandze, a „cały świat próbuje zmieść Katangę i jej ludność [...] z mapy” i wezwał do podjęcia walki z wojskami ONUC. W celu uniemożliwienia dostarczenia posiłków do Elisabethville i zapobieżenia dalszym bombardowaniom dokonywanym przez lotnictwo katangijskie, hinduskie samoloty „Canberra” pozostające w dyspozycji ONUC zaatakowały lotnisko w Jadotville, Kolwezi i kilka innych strategicznie ważnych punktów w Katandze, niszcząc na ziemi jeden myśliwiec Fouga „Magister” i trzy maszyny transportowe³⁵. Dwa samoloty ONUC zostały uszkodzone przez ogień artylerii przeciwlotniczej nad Kolwezi. Szwedzkie odrzutowce ONUC atakowały cele naziemne, wykonywały również zadania eskortujące i bezpośredniego wsparcia.

³⁴ Dok. ONZ S/4940...

³⁵ Hinduskie „Canberry” pochodziły z 5. Dywizjonu „Tuskers”. Szerzej o działalności tych samolotów w Kongu patrz: B. Rakshak, *Canberra's in the Congo*, <http://www.bharat-rakshak.com/IAF/History/1960s/Congo.html>.

Żołnierze ONZ podjęli działania na rzecz usunięcia blokad drogowych i rozbrojenia „żandarmów”. Prowadzony przez nich ogień moździerzowy spowodował uszkodzenie nadajnika radia katangijskiego, które zmuszone zostało do czasowego przerwania audycji. W toku dalszych walk nadajnik radiowy stał się również obiektem nalotu prowadzonego przez odrzutowce ONZ. Wojska Czombego kontynuowały ostrzał pozycji wojsk ONUC oraz obozu balubańskich uchodźców, kwatera ONUC w Elisabethville znajdowała się pod stałym ostrzałem moździerzowym, nasiliły się działania snajperów. 8 grudnia 1961 r. siły katangijskie przeprowadziły nieudany atak na pozycje personelu wojskowego ONUC okalające lotnisko.

10 grudnia 1961 r. p.o. Sekretarza Generalnego w oficjalnym stanowisku usprawiedliwił działania wojsk ONZ, wskazując na brak wyników rozmów z władzami katangijskimi, spowodowany ich złą wolą. Stwierdził, iż akcja Sił Zbrojnych ONUC została wymuszona przez powtarzające się, rozmyślane ataki na ich pozycje i uniemożliwienie personelowi ONUC swobodnego poruszania się. Jako cel operacji militarnej U Thant określił odzyskanie i zapewnienie wolności ruchu, przywrócenie prawa i porządku oraz obronę personelu i pozycji ONZ. Birmański dyplomata podkreślił, że akcja wojskowa będzie prowadzona do czasu trwałego osiągnięcia tych celów³⁶.

Walki w Elisabethville i innych rejonach Katangi wybuchły w momencie niekorzystnym dla Sił Zbrojnych ONUC. Dokonywano wówczas okresowej wymiany kontyngentów. Do czasu dostarczenia posiłków wojska ONZ z powodu zbyt małej ilości dostępnych środków zmuszone były do prowadzenia działań o charakterze przeważnie defensywnym. Udało się jednak doprowadzić do zniesienia kilku blokad drogowych i innych punktów oporu sił Czombego, z których ostrzeliwano personel ONUC.

14 grudnia 1961 r. zakończono operację logistyczną wzmocnienia liczebności Sił Zbrojnych ONUC (sprawny i szybki transport możliwy był dzięki pomocy lotnictwa Stanów Zjednoczonych), co umożliwiło podjęcie działań ofensywnych w celu realizacji zadań wytyczonych przez U Thanta. W dniach 15–17 grudnia 1961 r. żołnierze ONUC przejęli szereg pozycji o strategicznym znaczeniu w stolicy Katangi, między innymi obóz „żandarmerii”. Samoloty pozostające w dyspozycji kierownictwa operacji kongijskiej uderzyły na instalacje należące do koncernu Union Minière du Haut-Katanga, wykorzystywane do celów militarnych, przez najemników i żandarmerię katangijską. 18 grudnia 1961 r. na ulicach Elisabethville pojawiły się wzmocnione patrole wojskowe ONZ mające za zadanie przywrócić prawo i porządek.

Gwałtowne walki prowadzone w Katandze przez członków Sił Zbrojnych ONUC spotkały się generalnie z niechętnym przyjęciem opinii międzynarodowej, zwłaszcza w Belgii i Wielkiej Brytanii. Obawiano się znacznych

³⁶ *Yearbook of the United Nations 1961...*, s. 73.

strat wśród cywilów. Sture Linner pełniący urząd Oficera Odpowiedzialnego za operację ONZ w Kongu tłumaczył, iż ofiary mogą być powodowane przez ogień sił katangijskich i stosowaną przez nie taktyką „żywych tarcz”³⁷. Wyjaśnienia te nie brzmiały jednak przekonująco. Autorzy niezależni od ONZ wskazują na chaotyczny przebieg walk, który potęgował straty³⁸.

15 grudnia 1961 r. prezydent sąsiedniego Konga (Brazzaville) Fulbert Youlou wezwał do zawieszenia broni w Katandze. Następnego dnia przedstawiciel tamtejszych władz poinformował U Thanta o decyzji zamknięcia przestrzeni powietrznej dla samolotów w służbie ONUC. W udzielonej tego samego dnia odpowiedzi p.o. Sekretarza Generalnego określił działanie władz Konga (Brazzaville), jako poważną przeszkodę w wypełnieniu mandatu ONUC i naruszenie zobowiązań tego państwa wynikających z Karty Narodów Zjednoczonych i rezolucji Rady Bezpieczeństwa³⁹.

Tymczasem nasiliły się naciski międzynarodowe na zawarcie zawieszenia broni w Katandze. Apele w tej sprawie wystosowały władze Belgii, Grecji, Republiki Malgaskiej i Wielkiej Brytanii. 16 grudnia 1961 r. w liście do Komitetu Doradczego U Thant wyraził gotowość rozważenia rozsądnych propozycji dotyczących przerwania walk, zakładających zabezpieczenie celów ONZ. Rozpoczął również konsultacje z premierem Adoulą w sprawie podjęcia negocjacji z Czombem. W ich wyniku p.o. Sekretarza Generalnego wyznaczył Ralphi Bunche'a, przedstawicielem ONZ mającym pośredniczyć w rozmowach. Ogłosił również, że żołnierze ONZ na czas trwania rozmów wstrzymają ogień (oficjalnego zawieszenia broni nie ogłoszono)⁴⁰.

Pomimo tej deklaracji Siły Zbrojne ONZ kontynuowały działania ofensywne. 19 grudnia 1961 r. doszło do zajęcia fabryki należącej do Union Minière du Haut-Katanga, wykorzystywanej przez wojska katangijskie

³⁷ Dok. ONZ S/4940/Add.18.

³⁸ Keith Kyle przebywający w grudniu 1961 r. Elisabethville wspomina, iż Siły Zbrojne ONUC prowadziły niedokładny ostrzał, przez co pociski spadły na dwa szpitale. Niektórzy żołnierze ONZ mieli skłonność do celowania bazoookami w każdy pojazd, który nie zatrzymał się na ich wezwanie. Szwajcar, który w prowincjonalnych władzach Czombego odpowiadał za finanse, został zabity w ten sposób, a jego towarzysz korespondent BBC ciężko ranny. Pomimo niekorzystnych dla obrazu operacji kongijskiej doniesień, zachodnia opinia publiczna nie była w pełni informowana o stratach wśród ludności cywilnej spowodowanych przez działalność wojsk ONUC. Uważano, że ONZ powinna być nieskazitelna (K. Kyle, *op. cit.*, s. 9–10.). Wypadek ten, jak i inne przypadki strat wśród ludności cywilnej spowodowanych działalnością Sił Zbrojnych ONUC nie są opisywane w źródłach ONZ, które podkreślają troskę, z jaką kierownictwo operacji odnosiło się do losu cywilów.

³⁹ Stanowisko prezydenta Konga (Brazzaville) i korespondencja U Thanta z przedstawicielem tamtejszych władz za: Dok. ONZ S/5027; Dok. ONZ S/5035.

⁴⁰ Relacja o wystosowaniu apeli przez władze Belgii, Grecji, Republiki Malgaskiej i Wielkiej Brytanii w sprawie zakończenia walk w Katandze i działaniach U Thanta na rzecz doprowadzenia do negocjacji Czombego z Adoulą za: *Yearbook of the United Nations 1961...*, s. 74.

i najemników dla celów militarnych. W wyniku akcji przejęto dużą ilość wysokiej jakości broni.

W dniach 19–21 grudnia 1961 r. w bazie Kitona przy pośrednictwie przedstawiciela ONZ Ralphe Bunche'a i ambasadora Stanów Zjednoczonych Edmunda Guilliona przeprowadzone zostały rozmowy Moise Czombego i Cyrille'a Adouli. W ich wyniku samozwańczy prezydent Katangi złożył deklarację, w której uznał nierozzerwalną jedność Republiki Konga i władze rządu centralnego nad wszystkimi jej częściami, zobowiązał się do uznania i przestrzegania rezolucji Rady Bezpieczeństwa i Zgromadzenia Ogólnego oraz ułatwienia ich realizacji. Miał również podporządkować „żandarmerię” prezydentowi Kasavubu, którego uznał głową państwa⁴¹.

Deklaracja z Kitony wydawała się być wielkim sukcesem polityki ONZ w Kongu. Jej wypełnienie oznaczało zakończenie secesji Katangi. Napięcie w Elisabethville wyraźnie obniżyło się, a starcia wojsk ONZ z katangijską „żandarmerią” i najemnikami niemal zupełnie zanikły. Umożliwiło to członkom Sił Zbrojnych ONUC podjęcie wzmoczonych wysiłków na rzecz przywrócenia prawa i porządku publicznego, starano się przeciwdziałać szabrowaniu opuszczonych domów. Nie udało się jednak zapewnić bezpieczeństwa na terenie całej Katangi.

1 stycznia 1962 r. grupa zbuntowanych żołnierzy ANC dokonała masakry 22 katolickich misjonarzy, przeważnie Belgów, w Kongolo (północna Katanga) i splądrowała miasto. Żołnierze ONUC przeprowadzili ewakuację ocalałych niekongijskich duchownych i zakonnic z zagrożonego terenu. Pełniący obowiązki Sekretarza Generalnego, tłumacząc okoliczności całego zajścia, zauważył, iż żołnierze ONZ nie mogli stacjonować na tym obszarze z powodu zdecydowanej opozycji sił katangijskich. 30 grudnia 1961 r. oddział „żandarmerii” wycofał się z miasta, pozostawiając je na łasce niezdyscyplinowanych żołnierzy ANC. O ruchach wojsk katangijskich nie zostało poinformowane dowództwo ONUC i rząd centralny, w związku z czym niemożliwe było zapewnienie bezpieczeństwa w tej okolicy. Co więcej, według wytłumaczeń U Thanta walki w Elisabethville wyczerpały dostępne zasoby wojsk ONUC i ograniczyły ich zdolność do utrzymywania prawa i porządku w innych regionach Katangi⁴².

Wydarzenia w Kongolo i związane z nimi wyjaśnienia p.o. Sekretarza Generalnego skłaniają do zastanowienia się nad charakterem wydarzeń w Katandze. Do tragicznego incydentu doszło w momencie wycofania „żandarmerii” katangijskiej, wspomaganej najemnikami formacji, której

⁴¹ Postanowienia deklaracji z Kitony za: Dok. ONZ S/5038: Report of the Secretary – General concerning the negotiations between the Prime Minister of the Congo (Leopoldville) and the President of the provincial government of Katanga.

⁴² Opis wydarzeń w Kongolo i związanych z nimi wyjaśnień p.o. Sekretarza Generalnego za: *Yearbook of the United Nations 1961...*, s. 76.

istnienie było ostro zwalczane przez kierownictwo ONZ. Jak się jednak okazało, tylko obecność tych zorganizowanych sił katangijskich, dowodzonych przez obcych oficerów, gwarantowała spokój w mieście. Zbrodni dokonali żołnierze ANC, która od półtora roku podlegać miała specjalnemu programowi przeszkolenia prowadzonego przez przedstawicieli ONUC. Wyjaśnienia U Thanta brzmią wręcz kuriozalnie, jeżeli wziąć pod uwagę fakt, iż zasoby Sił Zbrojnych ONZ miały zostać wyczerpane w wyniku ofensywnej akcji militarnej mającej *de facto* wymusić na prowincjonalnych władzach Katangi zaakceptowanie konkretnego rozwiązania politycznego, zamiast zostać użyte dla ochrony ludności cywilnej.

Udział wojsk ONUC w dramatycznych wydarzeniach rozgrywających się pod koniec 1961 r. w Katandze nie został poddany szerszej dyskusji na forum ONZ. Podczas trwającej wówczas XVI sesji Zgromadzenia Ogólnego ograniczono się niemal wyłącznie do przeprowadzenia debaty na temat finansowania całej operacji. Rada Bezpieczeństwa zdecydowała się w ogóle odłożyć dyskusję w tej sprawie.

Początkowe działania samozwańczego prezydenta najbogatszej prowincji Konga wskazywały na chęć współpracy i wypełnienia warunków deklaracji z Kitony⁴³. 27 grudnia 1961 r. Czumbe wysłał przedstawicieli na obrady parlamentu kongijskiego. Dostarczył również trzech delegatów, mających wziąć udział w pracach komisji opracowującej projekt konstytucji. 15 stycznia 1962 r. przeprowadzono wymianę jeńców pod auspicjami Czerwonego Krzyża: 15 członków personelu militarnego ONUC odzyskało wolność, w zamian wypuszczono 33 „żandarmów”. W Elisabethville pojawiły się mieszane patrole, złożone z żołnierzy katangijskich i członków Sił Zbrojnych ONZ. Do ich głównych zadań należało opanowanie powtarzających się rabunków dokonywanych przez Balubów, spowodowanych brakami w dostawach żywności do obozu uchodźców.

Wkrótce jednak stało się jasne, iż pomimo zobowiązań podjętych w Kitonie Moise Czumbe powrócił do swej dawnej polityki obliczonej na uzyskanie dla Katangi niepodległości. Konsekwentnie sprzeciwiał się wprowadzeniu Sił Zbrojnych ONUC do Jadotville, Kolwezi, Kaminaville i kilku innych miejscowości. Oświadczył, że deklaracja z Kitony wymaga przedyskutowania i akceptacji przez Zgromadzenie Prowincjonalne, pełniące rolę parlamentu Katangi, co umożliwiło mu uchylanie się od stosowania jej postanowień⁴⁴. Obcy personel wojskowy pozostawał w Katandze, korzystając z cywilnych dokumentów.

⁴³ Rozwoju sytuacji w Kongu w okresie I–VIII 1962 r. przedstawiony za: Dok. ONZ S/5053 & Add.1–9; Dok. ONZ S/5053/ADD.10; Dok. ONZ S/5053/ADD.11: Report of the Officer – in – charge to the Secretary – General relating to the implementation of Security Council resolutions S/4741 of 21 February 1961 and S/5002 of 24 November 1961.

⁴⁴ 15 II 1962 r. Zgromadzenie uznało „projekt deklaracji” z Kitony jedynie za „potencjalną podstawę dyskusji na temat rozwiązania konfliktu kongijskiego” z centralnym rządem.

Całe pierwsze półrocze 1962 r. wypełnione zostało bezowocnymi negocjacjami podejmowanymi z Czombem przez przedstawicieli rządu centralnego i ONUC. 26 czerwca 1962 r. rozmowy władz z Elisabethville i Leopoldville zostały ostatecznie zerwane, kiedy to po kolejnej ich turze obie delegacje nie były w stanie uzgodnić treści wspólnego komunikatu.

Sprawą, która wywoływała wielki niepokój wśród dowództwa ONUC, były przygotowania władz katangijskich do uczczenia drugiej rocznicy proklamowania niepodległości. Pomimo zapewnień władz katangijskich o ograniczonej skali obchodów 11 lipca 1962 r. 2000 żandarmów oraz 800 policjantów przedelfowało ulicami Elisabethville. Zostali oni dostarczeni do stolicy Katangi przez drogę „Tombeur Avenue”, na której nie było posterunków wojsk ONZ. W odpowiedzi przedstawiciel ONZ w Katandze Eliud W. Mathu złożył protest przeciwko pogwałceniu wcześniejszych uzgodnień i poinformował o decyzji zablokowania „Tombeur Avenue”. 17 lipca 1962 r. demonstracja złożona głównie z kobiet zgromadziła się naprzeciwko blokady utworzonej przez wojska ONZ na „Tombeur Avenue”. Katangijki w liczbie od 3 do 10 tys. zaatakowały posterunek ONUC przy użyciu kijów i kamieni. Żołnierze ONUC oddali kilka strzałów ostrzegawczych nad głowami tłumu, w celu rozproszenia demonstrantów. Władze katangijskie podały, iż w wyniku akcji członków Sił Zbrojnych ONZ zabita została jedna kobieta i piętnastoletni chłopiec. Przeprowadzone przez funkcjonariuszy ONZ śledztwo nie potwierdziło tej wersji wydarzeń⁴⁵.

Od początków lipca 1962 roku władze katangijskie nasiliły działania nękające wobec personelu cywilnego i wojskowego ONUC. Dokonywano bezprawnych aresztowań i konfiskat pojazdów. Niektóre sklepy odmawiały sprzedaży towarów członkom misji kongijskiej. W kolejnym przedstawionym 8 października 1962 r. raporcie poświęconym realizacji rezolucji Rady Bezpieczeństwa Oficer Odpowiedzialny za ONUC Robert Gardiner zwrócił uwagę na systematyczne wzmacnianie liczebności najemników w ciągu 1962 r. oraz budowę w tym okresie przez władze Katangi sił powietrznych, wraz z konieczną infrastrukturą lądową.

Nasilenie wrogich wobec personelu ONUC działań w Katandze, nowe walki w północnym regionie tej prowincji oraz brak porozumienia na linii Elisabethville-Leopoldville po raz kolejny wykazały niestabilność sytuacji i konieczność poszukiwania dyplomatycznych możliwości rozwiązania kongijskiego problemu. Dodatkowo U Thant był głęboko zaniepokojony finansową sytuacją ONZ i jej rosnącym deficytem budżetowym spowodowanym kosztami operacji kongijskiej. W związku z tym starał się ograniczać koszty działań ONUC. Birmański dyplomata obawiał się, iż brak szybkiego rozwiązania całego problemu doprowadzi do wycofania oddziałów wojskowych,

⁴⁵ *Ibidem*.

a to mogło przyczynić się do niewypełnienia zobowiązań finansowych przez państwa zaangażowane w wykup obligacji ONZ⁴⁶. Wobec tego p.o. Sekretarza Generalnego przeprowadził szereg międzynarodowych konsultacji i przedstawił w sierpniu 1962 r. Plan Narodowego Pojednania dla Konga⁴⁷. Głównym założeniem planu U Thanta było szybkie zakończenie prac nad projektem nowej konstytucji przewidującej federalny system rządów.

Plan p.o. Sekretarza Generalnego został przychylnie przyjęty przez władze Belgii, Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii. Rząd ZSRR nie odniósł się bezpośrednio do planu, wypowiedział się natomiast za „jak najszybszym przywróceniem integralności terytorialnej i jedności Republiki Kongijskiej, a tym samym i spełnieniem przez ONZ swej misji w tym kraju”⁴⁸.

23 sierpnia 1962 r. premier Cyrille Adoula zaakceptował plan U Thanta, a 3 września 1962 r. podobnie uczynił Czombe. 10 września 1961 r. Robert Gardiner przedstawił władzom centralnym i prowincjonalnym program realizacji planu i wezwał do utworzenia mieszanych komisji dla wypracowania szczegółowych rozwiązań jego postanowień militarnych i finansowych. Trzy takie komisje rozpoczęły działalność w dniach 22–24 września 1962 r.

27 września 1962 r. opracowany przy współpracy ekspertów ONZ projekt federalnej konstytucji został przedstawiony premierowi Konga, a następnie przekazany obu Izbowi Parlamentu⁴⁹. Przedstawiciele Katangi odmówili dyskusji nad tym projektem. W tym samym okresie w impasie znalazły się obrady wspólnych komisji mających ustalać szczegóły wprowadzenia Planu Narodowego Pojednania. Rozmowy na linii Elisabethville-Leopoldville po

⁴⁶ W ten sposób postawę U Thanta scharakteryzował 26 VI 1962 r. na 500. posiedzeniu Narodowej Rady Bezpieczeństwa Adlai Stevenson. Na tym samym posiedzeniu prezydent John Kennedy opowiedział się za współpracą z Wielką Brytanią i Belgią w sprawie kongijskiej, sprzeciwił się natomiast zaangażowaniu Stanów Zjednoczonych w ewentualną akcję zbrojną (*Foreign Relations of the United States, 1961–1963*, vol. XXV: Organization of Foreign Policy, Information Policy, United Nations, Scientific Matters, Washington 2001, poz. 211, s. 453–454).

⁴⁷ Opis działań p.o. Sekretarza Generalnego na rzecz dyplomatycznego rozwiązania konfliktu kongijskiego za: *Yearbook of the United Nations 1962*, Office of Public Information United Nations, New York 1964, s. 70–75; Dok. ONZ S/5053/ADD.11/II: Report of the Officer – in – charge to the Secretary – General relating to the implementation of Security Council resolutions S/4741 of 21 February 1961 and S/5002 of 24 November 1961. Comments by the Secretary – General; Dok. ONZ S/5053/ADD.13 & ADD.13/ADD.1: Report of the Officer – in – charge to the Secretary – General relating to the implementation of Security Council resolutions S/4741 of 21 February 1961 and S/5002 of 24 November 1961.

⁴⁸ Stanowisko władz Belgii za: „Zbiór Dokumentów” 1962, nr 9, poz. 136, s. 1118–1119, stanowisko władz Stanów Zjednoczonych za: *ibidem*, poz. 134, s. 1114–1115, stanowisko władz Wielkiej Brytanii za: Tamże, poz. 135 s. 1116–1117, stanowisko rządu ZSRR za: *ibidem*, poz. 137, s. 1120–1124.

⁴⁹ Projekt konstytucji dokładnie regulował kompetencje władz federalnych i prowincjonalnych, pozostawiając w dyspozycji tych pierwszych większość dochodów podatkowych (art. 40, p. 10) oraz kontrolę nad żandarmerią i służbą bezpieczeństwa „Sûreté nationale” (art. 196).

raz kolejny utknęły w martwym punkcie, nie uczyniono żadnych kroków w celu integracji Katangi z resztą Konga. Obie strony wzajemnie obwiniały się o niepowodzenia w realizacji planu U Thanta.

W tej sytuacji kierownictwo ONZ próbowało doprowadzić do wywarcia presji ekonomicznej na Katangę. Tymczasem władze katangijskie akcentowały aspiracje niepodległościowe i oskarżały ONZ o plany podboju prowincji. Dochodziło do powtarzających się ataków na cywilny i wojskowy personel ONUC oraz kradzieży własności ONZ⁵⁰. Nie ustawały walki w północnej Katandze. Siły Czombego używały lotnictwa do walki z oddziałami rządu centralnego.

24 grudnia 1962 r. oddział „żandarmerii” otworzył ogień w kierunku pozycji etiopskich wojsk ONZ w Elisabethville. Żołnierze etiopscy wykazali się dyscypliną i powstrzymali od zbrojnej odpowiedzi. Tego samego dnia Katangijczycy ostrzelali i zmusili do lądowania helikopter ONUC. Jeden z członków załogi zmarł z powodu braku zapewnienia mu opieki medycznej, pięciu innych odniosło poważne obrażenia w wyniku pobicia. Następnego dnia siły Czombego kontynuowały ostrzał pozycji ONZ.

W celu uniemożliwienia opuszczenia stolicy Katangi przez przedstawicieli miejscowych władz, mogących podjąć decyzję w sprawie ewentualnego przerwania walk i uwolnienia aresztowanej załogi zestrzelonego śmigłowca przedstawiciel ONZ w Elisabethville Eliud W. Mathu podjął decyzję o niewypuszczaniu z miasta samozwańczego prezydenta najbogatszej prowincji Konga i podległych mu ministrów. 27 grudnia 1962 r. Czombe stwierdził, iż restrykcje te stanowią część planu zakładającego aresztowanie władz katangijskich w celu narzucenia Katandze amerykańskiej dominacji.

27 grudnia 1962 r. nasilił się ostrzał pozycji Sił Zbrojnych ONZ, znajdujących się w Elisabethville i okalających to miasto. Tego samego dnia przedstawiciel ONZ zaprosił samozwańczego prezydenta Katangi, by udał się z nim obejrzeć miejsca ataków na wojska ONZ. Podczas inspekcji zostali oni ostrzelani przez oddział „żandarmerii”. W zaistniałej sytuacji Czombe obiecał podjąć wysiłki na rzecz powstrzymania ostrzału pozycji wojsk ONZ prowadzonego przez podległe mu siły. Pomimo tego zobowiązania ostrzał był kontynuowany podczas nocy 27 na 28 grudnia 1962 r. i następnego dnia.

28 grudnia 1962 r. w toku dalszych rozmów z Przedstawicielem ONZ w Elisabethville, Czombe w zasadzie zgodził się na wstrzymanie ognia

⁵⁰ Relacja o atakach wymierzonych w personel cywilny i wojskowy ONUC, opis okoliczności podjęcia i przebiegu akcji ONUC w okresie od 28 XII 1962 do 4 I 1963 za: Dok. ONZ S/5053/Add.14: Report of the Officer – in – charge to the Secretary – General relating to the implementation of Security Council resolutions S/4741 of 21 February 1961 and S/5002 of 24 November 1961; Dok. ONZ A/5801: Annual Report of the Secretary General on the Work of the Organization 16 June 1962–15 June 1963, s. 8–10.

kierowanego przez podległe mu siły przeciwko wojskom ONZ, usunięcie blokad drogowych i wycofanie „żandarmerii” z pozycji dogodnych do atakowania żołnierzy ONUC. Odmówił jednak podpisania stosownej deklaracji w tej sprawie, stwierdzając, iż porozumienie o zawieszeniu broni musi zostać zaakceptowane przez katangijskich „ministrów”.

Wobec takiej postawy samozwańczego prezydenta Katangi dowództwo ONUC podjęło decyzję o podjęciu koniecznych środków dla usunięcia blokad, zapewnienia personelowi ONUC swobody ruchu i zlikwidowania zagrożenia ze strony wojsk Czombego. Akcja, której nadano kryptonim „Grand Slam” miała być koordynowana przez dowódcę wojsk ONZ w Katandze generała-majora D. Prem Chanda. 28 grudnia 1962 r. pierwsze pozycje „żandarmerii” w Elisabethville zostały przejęte przez członków Sił Zbrojnych ONUC. Napotkano bardzo słaby opór, Katangijczycy przeważnie uciekali na widok zbliżających się żołnierzy. Na ulicach miasta pojawił się pojazd ONZ (radio katangijskie na skutek sabotażu nie nadawało swych audycji do 7 stycznia 1963 r.), z którego nadawano francuskojęzyczne komunikaty do ludności cywilnej informujące o charakterze działań ONZ i apelowano o pozostanie w domach. W celu zapobieżenia zamieszkom i grabieżom w stolicy Katangi wprowadzono godzinę policyjną oraz ostrzeżono, iż do osób plądrujących cudzą własność będzie się strzelać bez uprzedzenia.

29 grudnia 1962 r. żołnierze ONZ usunęli liczne blokady drogowe. Działania te spotkały się z umiarkowanym oporem ze strony katangijskiej. W wydanym tego samego dnia stanowisku Czombe oskarżył ONZ o zaatakowanie Katangi i stwierdził, iż z wojskami ONUC zostanie podjęta walka jako z „największym wrogiem” tej prowincji. Jednocześnie zagroził wysadzeniem różnych instalacji w Katandze, w przypadku niezaprzerstania działań prowadzonych przez Siły Zbrojne ONZ. Kierownictwo Operacji Kongijskiej nie uległo wobec tych gróźb i w dniach od 30 do 31 grudnia 1962 r. podległe mu wojska za pomocą samochodów pancernych przejęły całkowitą kontrolę w Elisabethville i dwudziestokilometrowym pasie wokół miasta. Tak zakończyła się pierwsza faza operacji.

Także w innych regionach najbogatszej prowincji Konga Siły Zbrojne ONUC zajmowały pozycję i umocnienia wojsk Czombego, starając się uzyskać możliwość swobody ruchu. 30 grudnia 1962 r. żołnierze ONZ z Ghany i Szwecji wkroczyli do Kaminaville.

31 grudnia 1962 r. hinduscy członkowie wojskowego personelu ONZ pod operacyjnym dowództwem brygadiera Reginalda S. Noronha rozpoczęli drugi etap operacji, podejmując ofensywę w kierunku Jadotville, ważnego ośrodka górniczego, w którym skoncentrowane były liczne oddziały najemników. Następnego dnia wysunięte oddziały ONZ osiągnęły rejon rzeki Lufira, jednak dalszy pochód utrudniony został na skutek uszkodzenia przez „żandarmerię” mostów, przez które wiodła droga do miasta. Kon-

tynuowanie ofensywy 2 stycznia 1963 r. stało się możliwe dzięki poświęceniu i wysokim umiejętnościom oddziałów inżynieryjnego i saperskiego ONZ, które zapewniły możliwość przeprawy sprzętu wojskowego przez rzekę oraz oczyściły drogę do miasta z min⁵¹. Wejście wojsk ONZ do Jadotville, które nastąpiło 3 stycznia 1963 r., spotkało się z przychylnym przyjęciem lokalnej ludności. Zaskoczeni „żandarmi” i najemnicy nie stawiali oporu. Cała operacja przeprowadzona została niezwykle sprawnie i szybko, co zresztą zaskoczyło kwaterę główną ONZ w Nowym Jorku.

W oficjalnym stanowisku ONZ z 3 stycznia 1963 r. dotyczącym wydarzeń w Jadotville wskazuje się na trudności w komunikacji między kwaterą główną w Nowym Jorku a wojskami nacierającymi w kierunku Jadotville. Sprawę tę badał Ralph Bunche. Z przedstawionego przez tego dyplomata raportu wynika, iż nacierający żołnierze postępowali wbrew rozkazowi dowódcy wojsk ONUC w Kongu, nakazującego zgodnie z instrukcjami kwatery głównej ONZ wstrzymanie ofensywy, gdyż zostali o nich zbyt późno poinformowani. Rozpatrując wnioski Bunche’a, trzeba pamiętać, iż nie miał on żadnej wiedzy wojskowej⁵². Wkroczenie wojsk ONZ do Jadotville miało ogromne znaczenie dla całej operacji „Grand Slam”. Niewykonanie poleceń kwatery głównej ONZ, wydanych w trosce o uniknięcie walk, paradoksalnie przyczyniło się do sukcesu całej akcji i uniknięcia dalszych ofiar.

4 stycznia 1962 r. wojska ONZ zakończyły działania ofensywne we wszystkich rejonach Katangi⁵³. W trakcie działań prowadzonych przez żołnierzy ONUC w okresie 28 grudnia do dnia 4 stycznia 1963 r. ich straty wyniosły 9 zabitych i 72 rannych. Nie udało się ustalić liczby ofiar wśród

⁵¹ Oddziałom ONZ nacierającym w kierunku Jadotville sprzyjało szczęście, ponieważ jeden z skręconych na skutek wybuchu stalowych dźwigarów mostu pozostawał w pozycji umożliwiającej przejście na drugi brzeg pieczocie. Dzięki temu żołnierze ONUC byli w stanie uchwycić przyczółek na drugim brzegu rzeki Lufira. Poza tym oddział zwiadowczy ONUC odnalazł tratwę rzeczną, która po odpowiednim przygotowaniu użyta została do transportu pojazdów i ciężkiego sprzętu.

⁵² Oficjalne stanowisko ONZ z 3 stycznia 1963 r. dotyczące wydarzeń w Jadotville za: Dok. ONZ S/5053/Add.14/Annex XXXIII. Ustalenia Ralphi Bunche’a za: Dok. ONZ S/5053/Add.14/Annex XXXIV: Special Report Dated 10 January 1963, Addressed to the Secretary – General by Mr. Ralph J. Bunche, Under – Secretary for Special Political Affairs, on the Subject of Communication and Co – Ordination between United Nations and ONUC Headquarters with Specific Reference to the Jadotville Operation. Komentując te wydarzenia J. Sochaczewski napisał: „oficerowie dowodzący wojskami ONZ zrobili wszystko, by pozostawać poza zasięgiem swych cywilnych przełożonych. Nie odpowiadali na ich wezwania i nie respektowali rozkazów wstrzymania wszelkich ofensywnych działań”. (*ibidem*, s. 11).

⁵³ W całej operacji główne walki prowadzili żołnierze z: Indii (Samodzielną Brygadą Hinduską); Etiopii (Brygada Etiopska); Irlandii (38. Batalion); Tunezji (14. Batalion). Szwedzi i żołnierze z Ghany zajęli Kaminaville.

sił Czombego. Źródła ONZ oceniały straty wśród ludności cywilnej na 40 do 50 osób. W ciągu następných dni żołnierze ONUC byli rozmieszczani w kolejnych mniejszych miastach. Wprowadzono wzmocnione patrole mające dbać o zachowanie prawa i porządku, przejmowano składy broni i amunicji „żandarmerii” Starano się zabezpieczyć wartościowe instalacje i przeciwdziałać grabieżom.

Działaniom wojsk ONZ na lądzie towarzyszyła ofensywa powietrzna samolotów ONUC. Planowano nie dopuścić do jakiegokolwiek aktywności lotnictwa katangijskiego, przez zniszczenie wrogich maszyn w powietrzu i na ziemi. 29 grudnia 1962 r. główna baza sił powietrznych Czombego Kolwezi-Kengere stała się obiektem ataku sześciu szwedzkich myśliwców SAAB J-29. Szwedzcy piloci w trakcie lotu nad cel zestrzelili jeden samolot. Podczas bombardowania lotniska zniszczono jego infrastrukturę oraz pięć dalszych maszyn. W toku dalszych działań w dniach 29–30 grudnia 1962 r. zniszczono trzy kolejne samoloty katangijskie. Intensywność działań lotnictwa ONUC uległa osłabieniu w dniu 31 grudnia 1962 r., kiedy to piloci myśliwscy otrzymali zakaz atakowania maszyn katangijskich nie zaangażowanych bezpośrednio w ataki na personel lub instalacje ONZ. Od tego czasu samoloty ONUC wykonywały misje zwiadowcze. W okresie od 28 grudnia do 4 stycznia 1963 r. lotnicy w służbie ONUC wykonali 76 misji bojowych, przebywając w powietrzu ponad 100 godzin. Podczas akcji siedem myśliwców i jeden samolot zwiadowczy ONZ zostało lekko uszkodzonych ogniem artylerii przeciwlotniczej. W wyniku działań lotnictwa ONUC siły powietrzne Katangi praktycznie przestały istnieć.

31 grudnia 1962 r. U Thant oficjalnie odniósł się do wydarzeń w Katandze. Podkreślił, iż akcja wojsk ONZ spowodowana została wyłącznie przez działania sił Czombego, które odmawiały przerwania ostrzału zajmowanych przez żołnierzy ONUC pozycji. W stanowisku tym można zauważyć pewną interesującą dwuznaczność. Pełniący obowiązki Sekretarza Generalnego przyznawał, iż ONZ wspiera rząd centralny Konga i nie uznaje dążeń secesjonistycznych Katangi, jednocześnie podejmując działania na rzecz zabezpieczenia jedności tego kraju, zapobieżenia szerzeniu wojny domowej i usunięcia najemników, ale nie ma zamiaru interweniować w polityczne sprawy Konga i wszystkich jego prowincji w tym Katangi. Te dwa elementy wypowiedzi U Thanta są niezwykle trudne do pogodzenia i logicznego wyjaśnienia, jednocześnie komplikują możliwość zrozumienia przyczyn operacji militarnych wojsk ONZ podejmowanych w dniach od 28 grudnia 1962 do 4 stycznia 1963 r.

Jeżeli bowiem Siły Zbrojne ONZ działały jedynie w interesie zabezpieczenia swych pozycji i uzyskania swobody poruszania się to niezrozumiała wydaje

się ofensywa w kierunku Jadotville i niszczenie na lotniskach katangijskich samolotów transportowych⁵⁴.

W czasie trwania ofensywnych działań wojsk ONUC władze katangijskie nie dążyły do porozumienia z kierownictwem ONZ i unikały rozmów z jej przedstawicielami. Czombe zdecydował na objęcie samodzielnego przywództwa nad obroną Kolwezi, ostatniego znajdującego się w rękach „żandarmerii” ważniejszego ośrodka górniczego. Nie rezygnował z publikowania wrogich wobec działań ONZ stanowisk i groził zniszczeniem wartościowych instalacji górniczych, elektrowni i mostów. Liczył przy tym na kolejne negocjacje z kierownictwem ONUC. 2 stycznia 1963 r. p.o. Sekretarza Generalnego wypowiedział się przeciwko kontynuowaniu rozmów przedstawicieli ONZ z samozwańczym prezydentem Katangi, natomiast stwierdził, iż będzie dążyć do wszczęcia negocjacji między Czombem a rządem centralnym.

8 stycznia 1963 r. Czombe powrócił do Elisabethville głosząc chęć wypracowania pokojowego rozwiązania konfliktu⁵⁵. W ciągu następnych kilku dni samozwańczy prezydent Katangi podejmował bezskuteczne próby uzyskania pomocy zagranicznej zwłaszcza w Rodezji i Wielkiej Brytanii. Oficjalnie wyrażał chęć współpracy z ONZ i wypełnienia warunków stawianych przez U Thanta, podczas gdy podległe mu oddziały wojskowe umacniały się w Kolwezi i prowadził akcję minowania tamtejszych instalacji.

Pełniący obowiązki Sekretarza Generalnego nie chciał dopuścić do zaprzepaszczenia wysiłku oddziałów wojskowych ONZ i wykazywał zdeterminowaną postawę w kwestii likwidacji secesji Katangi. Kwestią otwartą pozostawało natomiast, czy werbowani przez Czombego najemnicy zechcą narażać swe życie, w sytuacji zdecydowanej przewagi wojsk ONZ. Samozwańczy prezydent Katangi musiał ustąpić, by uniknąć ewentualnego aresztowania i zachować jakąkolwiek nadzieję na odegranie większej roli w przyszłych wydarzeniach kongijskich.

14 stycznia 1963 r. U Thant za pośrednictwem belgijskich kanałów rządowych otrzymał wiadomość od władz katangijskich zgromadzonych w Kolwezi, które ogłaszały gotowość do zakończenia secesji Katangi i przyjęcia warunków postawionych przez p.o. Sekretarza Generalnego

⁵⁴ Stanowisko p.o. Sekretarza Generalnego za: Dok. ONZ S/5053/Add.14/Annex XXXI. Stanowisko U Thanta zostało podważone we wspomnieniu jego następcy na stanowisku Sekretarza Generalnego. K. Waldheim napisał, iż celem działań ONZ było zapobieżenie secesji Katangi, co wyraźnie kontrastuje z wypowiedziami Birmańczyka. W tym kontekście nie dziwi przytoczone przez tego austriackiego dyplomatę określenie „zdobywca Katangi” nadane generałowi-majorowi D. Prem Chandowi (*In the Eye of the Storm. A Memoir*, Maryland 1986, s. 81).

⁵⁵ Wydarzenia ze stycznia 1963 r., kończące secesję Katangi przedstawione za: Dok. ONZ S/5053/Add.15: Report of the Officer – in – charge to the Secretary – General relating to the implementation of Security Council resolutions S/4741 of 21 February 1961 and S/5002 of 24 November 1961.

prosząc jednocześnie o amnestię dla wszystkich wypełniających ich rozkazy. Deklarację powyższą można w zasadzie traktować jako niemal bezwarunkową kapitulację Czombego przed ONZ⁵⁶.

17 stycznia 1963 r. po rozmowach z p.o. Przedstawiciela ONZ w Katandze Georgem Sherry i generałem-majorem D. Prem Chandem z Czombem podpisano porozumienie, w którym samozwańczy prezydent Katangi zobowiązał się do ułatwienia pokojowego wejścia wojsk ONUC do Kolwezi. Członkowie „żandarmerii” mieli zachować wolność oraz prawo do noszenia swych mundurów, jednak musieli złożyć broń i amunicję do depozytu ONZ. Realizując zawartą umowę 21 stycznia 1963 r., żołnierze ONUC wkroczyli do Kolwezi, tym samym obejmując swą kontrolą wszystkie punkty o strategicznym znaczeniu w Katandze. „Niepodległe państwo Katanga” przestało istnieć, a służący jego władzom najemnicy opuścili granice kraju. Powodzenie polityki prowadzonej przez ONZ, a przede wszystkim administrację Kennedy’ego było niewątpliwe⁵⁷.

Podsumowując kwestię udziału wojsk ONZ w konflikcie związanym z secesją Katangi, trzeba podkreślić, iż nie ograniczyły się one wówczas do działań o charakterze policyjnym i porządkowym, ale prowadziły złożone akcje militarne także o charakterze ofensywnym. Pierwsza taka operacja „Rumpunch” zakończyła się powodzeniem militarnym, ale nie przyniosła oczekiwanych korzyści politycznych. Kolejna operacja „Morthor” wykazała niedostateczne przygotowanie i uzbrojenie Sił Zbrojnych ONUC, które nie były w stanie pokonać dobrze uzbrojonych i zorganizowanych sił Czombego. Od grudnia 1961 r. działania wojsk ONZ otrzymały wsparcie lotnicze, co w sposób znaczący poprawiło ich położenie strategiczne. Ostatecznie w wyniku akcji „Grand Slam” żołnierze ONUC stłumili dążenia secesjonistyczne władz Katangi. Powodzenie tej ostatniej operacji wynikało z samodzielnych decyzji podejmowanych przez polowych oficerów ONUC, nie było natomiast wynikiem przemyślanego planu kwatery głównej ONZ znajdującej się w Nowym Jorku, gdzie najwyraźniej stracono orientację w sytuacji.

Kwestia sposobu użycia Sił Zbrojnych ONUC w Katandze, jak i stosunek kierownictwa ONZ do tego wydarzenia budzi spore kontrowersje. Niektórzy

⁵⁶ Taką opinię przedstawił L. Garrison w opublikowanym 16 I 1963 r. roku na łamach „New York Timesa” artykule: *Tshombe Offers to End Secession Under Amnesties*. Artykuł w wersji elektronicznej znajduje się: <http://www.nytimes.com/library/world/africa/index-congo-1998.html>.

⁵⁷ A. Stevenson wskazuje na wspólne cele ONZ i Stanów Zjednoczonych w czasie kryzysu kongijskiego i chwali działalność ONUC. Nie kryje satysfakcji z faktu osiągnięcia przez administrację Kennedy’ego swych celów w Kongu, bez wysyłania do tego kraju żołnierzy amerykańskich (*Looking Outward. Years of Crisis at the United Nations*, New York 1963, s. 19–23).

autorzy oskarżają żołnierzy ONZ o brutalność⁵⁸. Trzeba przyznać również, iż personel wojskowy ONUC przyczynił się, a ściślej rzecz biorąc sam narzucił konkretne rozwiązanie polityczne konfliktu, podporządkowując władze prowincjonalne centralnym, co było sprzeczne z deklarowaną „neutralnością” wobec sporów wewnętrznych. Tymczasem nie zapewniono bezpieczeństwa ludności cywilnej prowincji.

Sprawą trudną do oceny pozostaje kwestia zgodności działań wojsk ONUC z sformułowanymi nieprecyzyjnie rezolucjami Rady Bezpieczeństwa. Postanowienia Rady Bezpieczeństwa pozwalały na użycie siły w stopniu przekraczającym samoobronę, tymczasem prowadzono ofensywne operacje wojskowe z użyciem lotnictwa, wykorzystywanego dla osiągnięcia celów strategicznych: wyeliminowania sił powietrznych wroga, zniszczenia jego szlaków komunikacyjnych i osłabienia zdolności obronnych.

Nie ulega wątpliwości, iż na przebieg wydarzeń wpływ wywarła śmierć Daga Hammarskjölda. Nie można jednak przeceniać tego wypadku, ponieważ ofensywne działania żołnierze ONUC prowadzili jeszcze za jego kadencji.

Jakub Soltysiak

THE ACTIVITY OF THE ONUC TROOPS IN THE FACE OF CATHANGA SECESSION (AUGUST 1960–JANUARY 1963)

The problem of the secession of Cathanga was the main part of the whole Congo's crisis. Despite the efforts of the self-appointed president of the provincial government – Moïse Czumbe, his separatist movement never gained official international recognition.

UN Secretary-General Dag Hammarskjöld managed to deploy UN Military Forces to Cathanga by means of diplomatic and peaceful methods, exclusively (12 August 1960). After the murder of the Congolese prime minister Patrice Lumumba, the Security Council in February 1961 called for removal from the Congo of all foreign military, paramilitary and advisory personnel not under the UN Command. After the adoption of the resolution UN soldiers began to launch military operations against the Cathanga secessionist. Initially, Cathangese forces allied with mercenaries inflicted a defeat on UN Military Forces, and the United Nations was forced to negotiate terms at a disadvantage. Dag Hammarskjöld was killed in an airplane crash during these negotiations (17 September 1961).

After reinforcements had arrived, the UN soldiers launched another offensive, with air support, which destroyed the Cathangese secessionist movement (December 1962–January 1963). The UN Military Forces in Congo achieved definite aims; it had preserved the territorial integrity of the Congo and had removed all mercenaries from Cathanga. Nevertheless the minor principle of impartiality was broken when UN soldiers used armed forces to put on concrete political solution in the minor war.

⁵⁸ R. Gan-Ganowicz pisze, iż szwedzkie oddziały ONUC wyróżniały się okrucieństwem i „masakrowały” Katangijskie wioski (*Kondotierzy*, Londyn 1989, s. 34, 40 przyp. 4).